

An Investigation of Bullying Cases in Middle School Students in Terms of Some Variables

Nilgün ÖZTÜRK
Ministry of National Education

Abdullah ATLI
Mustafa KUTLU
İnönü University Faculty of Education

Abstract

In this study, middle school students' tendencies of bullying and victimisation in terms of their gender, grade and the violent events taking place at and around the school were examined. The study group consists of 429 students, 210 (49%) of whom are female and 219 (51%) are male. Students with different socio-economic status were attending to 6th, 7th and 8th grades. Data were collected through the latest form of "Traditional Peer Bullying Scale" and "Personal Information Form" developed by the researchers. The data were analyzed through t-test, one-way analysis of variance and "Tukey's Test". The levels of bullying with respect to the grade level showed no significant difference. On the other hand, significant differences were observed with regard to gender and violence in and around the school. In addition, the variance of being a victim of violence in and around the schools makes a significant difference in their level of being victims. Whereas, it has been found out that the variances of grade level and gender didn't make any differences.

Keywords: Bully, victim, gender, middle-school student, violence, school.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

Due to human beings' social characteristics, one of the most basic needs of mankind is the need to communicate with other people in various environments. Twelve to fourteen year-old students who are at the beginning of puberty mostly communicate and interact with their peers. The communication that the students establish with their peers or friends is not always seamless. Students who lack problem-solving skills can resort to aggression and bullying to solve their problems. In many countries of the world including Turkey, research findings reveal that the rates of aggression and bullying incidents need to be taken seriously. It has been determined that at least ten percent of students in different countries of the world have been in bullying events as victim or bully in one of the part of school lives (Besag, 1995). Nowadays, the bullying events in our country has been caused an increasing concern whether school are safe or not for

the students (Alper, 2008; Kartal ve Bilgin, 2008; Koç, 2006; Satan, 2006; Totan, 2008).

According to Charach, Pepler, and Ziegler (1995), bullying is a problem that occurs in all social environments. Parents and teachers are usually not aware of the prevalence of bullying as a problem that exists in social environments. Moreover, teachers do not know how to intervene when they are faced with such bullying behaviors (Cited in Banks, 1997). Because bullying has not been separated from children's ordinary acts and it has been thought as normal social behaviors (Çayırdağ, 2006). One of the main reasons for this is that bullying and aggressive behaviors are very similar to each other. Bullying is often regarded as a "joke" and "child's play". However, the defining characteristic of tyrannical behavior is that it includes acts of violence that takes place between two unequal powers (Harris, 2009).

Olweus (1991) defines bullying as a person's intentional or painful behavior that offends anyone else. Olweus' definition was later developed by other researchers. Another definition of bullying is the repetitive and deliberate attack or attacks of a physically and psychologically strong person for pleasure (Craig, 1998; O'Connell, Pepler and Craig, 1999; Whitted and Dupper, 2005). Banks (1997) defines bullying as behaviors such as hitting, threatening and frightening of one or more persons against a victim.

Research findings have revealed that students who bully others and those who are victims of bullying are different from others because of some unique characteristics. It was observed that students who bully others try to seem to have the control as well as power and act accordingly. In addition, they enjoy hurting and inflicting pain on victims, and are hardly ever able to empathize with the victims. Besides, it is stated that bullying students show negative behaviors to not only against their peers but also against adults, and they usually tend to be anti-social and do not comply with school rules (Banks, 1997; Smokowski and Kopasz, 2005). Ahmed and Braithwaite (2004) express that social intelligence levels of tyrants are low, they do not understand the mental and emotional states of others, and have insufficient levels of empathy and sympathy.

It can be seen that victims are physically smaller, more sensitive, unhappy, cautious, anxious, introvert and quieter, and more passive or weaker than other children (Banks, 1997; Besag, 1995; Smokowski and Kopasz, 2005). In addition, these children are often like a closed book to their parents. The most important defining characteristics of victim students is that they are physically weaker than their peers (Banks, 1997; Smokowski and Kopasz, 2005). According to Olweus (1993), they also often fail in sporting activities. Victims mostly react by crying or running away when attacked. Glew, Rivava and Feudtner (2000) stated that victims are quieter, more sensitive, more anxious, more vulnerable, more careless, and weaker than other children in terms of problem-solving and communication skills.

Grade level is also considered an important contributor in experiencing bullying incidents. Research findings indicate that frequency of bullying incidents increase at elementary school, reaching the highest point at middle school, but tend to decrease at 11th and 12th grades of high school (Banks, 1997). On the basis of this finding, it is noted that bullying incidents are reported to reach the highest level at middle school level and it is important that the underlying factors affecting the victims require investigation. In addition, the number of research conducted on the variables effecting being a victim is quite limited in our country. The results of this study are considered to

contribute determining the caused and effects of being a secondary school student a bully or a victim and setting up interference programs.

Purpose of the Study

In this study, it is aimed to investigate the middle school students' tendencies of being a bully and victim in terms of their gender, grade and violent events taking place in and around the school variables

METHOD

The study group of the research consists total of 429 students, 210 (49%) of whom are female and 219 (51%) are male. Students were attending to 6th, 7th, and 8th grades and they represent various socio-economic status. In this study, "Personal Information Form" developed by the researchers was used to determine the socio-demographic characteristics of the students. Moreover, the latest form of "Traditional Peer Bullying Scale" was used to identify the scores of being Bully-Victim.

FINDINGS

According to the data obtained, with regards to gender and around schools variables statistically significant differences bullying levels were observed. On the other hand, the levels of bullying with respect to the variable of which grade students are attending showed no significant differences. In addition, the variable of being a victim of violence in and around schools showed a significant difference whereas gender and grade level variables statistically showed no significant difference.

DISCUSSIONS & CONCLUSIONS

Based on these findings, following recommendations can be made:

It is observed that male students were involved in bullying more than female students at middle school level. For this reason, male students can be considered to be given priority in preventive guidance programs. In addition, social and sports activities that students can actively participate can be given more importance at schools. Consequently, not only will students have a nice hobby to spend their free time but they will also use their energy in a good way. In order to reduce bullying behaviors of the students, a blueprint should be prepared in the context of counseling and guidance.

From the findings of the study we can see that 6th graders behave in more bullying activities than the students in other grades. Therefore, the efforts to prevent bullying behaviors should be started at 6th grade and reinforcement activities should be done in the subsequent grades. In order to make this process applicable, every school needs to prepare a program for bullying incidents.

It was said that since the base of the Reggio Emilia Approach was art and creativity, academic skills of children may not be supported efficiently. Therefore, focusing on art and creativity may be a negative aspect of the Reggio Emilia approach. These views and anxiety may be related to the preschool teachers that are supporting academic skills rather than promoting artistic skills and creativity (Gill, Winters & Friedman, 2006; Şahin, Sak & Tuncer, 2013).

Ortaokul Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Olaylarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Nilgün ÖZTÜRK
Milli Eğitim Bakanlığı

Abdullah ATLI
Mustafa KUTLU
İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Öz

Bu araştırmada, ortaokula devam eden öğrencilerin kurban olma ve zorbalık yapma eğilimlerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ile okul ve çevresinde yaşanan şiddet olaylarına göre bir farklılık gösterip göstermedikleri incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu ilköğretim okullarının 6., 7. ve 8. sınıflarına devam eden 210'u (% 49) kız; 219'u (% 51) erkek toplam 429 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler "Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeğinin" yeni düzenlemeler yapılmış olan hali ile araştırmacılar tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" ile toplanmıştır. Verilerin analizinde t-testi, tek yönlü varyans analizi ve "Tukey Testi" kullanılmıştır. Öğrencilerin sınıf düzeyi değişkenine göre zorba olma düzeylerinde anlamlı bir fark görülmezken, cinsiyet ile okul ve çevresinde yaşanan şiddet değişkenine göre zorba olma düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farkların olduğu görülmüştür. Bunun yanında, öğrencilerin okul ve çevresinde yaşanan şiddet olayları değişkeni kurban olma düzeylerinde anlamlı bir fark göstermiştir. Ancak öğrencilerin kurban olma düzeylerinde, cinsiyet ve sınıf değişkeninin anlamlı bir fark göstermediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Zorba, kurban, cinsiyet, ortaokul öğrencisi, şiddet, okul

GİRİŞ

İnsanın sosyal bir varlık olması nedeniyle en temel ihtiyaçlarından birisi de içinde bulunduğu ortam içerisinde diğer insanlarla iletişim kurma gereksinimidir. Ergenlik döneminin başlangıcında bulunan 12-14 yaşındaki öğrencilerin en çok iletişim ve etkileşim içinde bulundukları grup akranlarıdır. Öğrencilerin akranları ya da arkadaşları ile kurdukları iletişimleri her zaman sorunsuz olmamaktadır. Problem çözme becerileri gelişmemiş olan öğrenciler sorunlarını çözmede saldırganlık ve zorbalık davranışlarına başvurabilmektedirler. Korkunun olmadığı ve güvenli bir ortamda eğitim hakkına sahip olması gereken öğrenciler için genel olarak okul ikliminde olumsuz sonuçlar doğuran okul zorbalığı ise dünya çapında yaşanan bir problemdir (Banks, 1997). Gerek ülkemizde gerekse dünyanın pek çok ülkesinde yapılan araştırmalarda elde edilen bulgular saldırganlık ve zorbalık olaylarının ciddiye alınabilecek oranda olduğunu ortaya koymaktadır. Zorbalık ve saldırganlık kavramları bazen birbirinin yerine kullanılıyor olmasına rağmen birbirinden farklı kavramlardır. O'Shea'ya (2004) göre

saldırganlık, bir kişinin diğer bir kişiye zarar vermek veya incitmek için yaptığı davranışlardır. Zorbalık ise aralarında güç dengesizliği olan bir ya da birden fazla kişinin kurbanın korkmasına, acı çekmesine yönelik, kasıtlı, tekrarlayıcı olumsuz eylemleri olarak tanımlanmaktadır (Carr, 2006; Cheminais, 2008; Twemlow ve Sacco, 2008). Olweus'a (1999) göre, zorbalık birkaç yönü ile saldırganlıktan farklılaşmaktadır. Bunlardan ilki zorbalığın sürekli tekrar eden bir eylem olması diğer zarar vermek niyetiyle yapılıyor olması ve zorbanın genellikle kendisini koruyamayacak nitelikte olan kurbandan yaşça daha büyük olması veya fiziksel olarak daha güçlü olması şeklindedir (Akt. Eisenberg ve Aalsma, 2005). Genelde zorbalık sürecinde kurban daha fazla zarar görse de zorba da ciddi şekilde bu süreçten olumsuz etkilenmektedir (Banks, 1997).

Charach, Pepler ve Ziegler'e (1995) göre zorbalık sosyal çevrelerin hepsinde meydana gelen bir problemdir. Öğretmenler ve ebeveynler sosyal ortamlarda oluşan zorbalığın genellikle bir problem olarak yaygınlığının farkında değildir. Ayrıca öğretmenler bu zorba davranışlar ile karşı karşıya kaldıkları zaman nasıl müdahale edeceklerini bilmemektedirler (Akt. Banks, 1997). Çünkü zorbalık uzun yıllar boyunca sıradan çocuk davranışlarından ayrılmamış ve normal sosyal davranışlar içerisinde incelenmiştir (Çayırdağ, 2006; Olweus, 1993). Bunun en önemli nedenlerinden biri zorba ve saldırgan davranışların birbirlerine çok benzemeleridir. Zorba davranışlar dışarıdan bakıldığında çoğunlukla "şakalaşma" ve "çocuk oyunu" gibi gözükmektedir. Ancak zorba davranışların belirleyici özelliği eşit olmayan iki güç arasında gerçekleşen şiddet eylemlerini içeriyor olmasıdır (Harris, 2009).

Zorbalık okul çağındaki çocuklar arasında eskiden beri yaşanan bir durumdur. Ancak sistematik olarak araştırılması 1970'lerde İskandinav ülkelerinde başlamış, 1980-1990 yıllarında arasında Japonya, Britanya, Norveç, Avusturalya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletlerinde de konu hakkında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Olweus, 1993). Dolayısıyla okul zorbalığı konusundaki ilk çalışmaların Olweus ve Heinemann tarafından 1972'li yıllarda İsveç'te başladığı söylenebilir (Olweus, 1991). Bu yüzden uluslararası çalışmalarda en sık kullanılan tanım onun tanımıdır. Olweus (1993) zorbalığı, bir kişinin başka birine fiziksel, sözel ve psikolojik olarak zarar vermek amacıyla yaptığı tekrar eden saldırıları olarak tanımlamaktadır. Olweus'un bu tanımı daha sonra diğer araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Banks (1997) bir kurbanı karşı bir ya da daha fazla kişinin vurmak, tehdit etmek ve korkutmak gibi davranışlarını zorbalık olarak tanımlamaktadır. Craig (1998), O'Connell, Pepler ve Craig (1999), Whitted ve Dupper (2005) zorbalığı, fiziksel ve psikolojik olarak güçlü durumda bulunanın, haz elde etmek ve kasıtlı olarak tekrarlayıcı niteliği olan saldırı veya saldırıları olarak tanımlamaktadır.

Zorbalık kavramının daha iyi anlaşılması için zorbalıkla ilgili temel bazı ölçütleri ele almakta fayda vardır. Rigby'e (2003) göre zorbalığın ayırt edici özellikleri şunlardır; zorbalık, bilinçli ve kasıtlı olarak yapılan ve kurbanı fiziksel, sosyal ya da psikolojik zarar verme amacı güden söz ve eylemlerdir; belli bir süre tekrarlanması özelliği söz konusudur. Ayda en az 2-3 kez herhangi bir zorbalık türüne uğrayanlara kurban, ayda en az 2-3 kez zorbaca eylemlerde bulunanlara da zorba denilmektedir. Zorbaca davranışlara uğrayan kurbanlar kendini koruyamayacak ve savunamayacak durumdadırlar. Zorbalar, bu tür eylemlerinden dolayı genellikle kendilerine bazı menfaatler sağlamaktadırlar. Son olarak zorbalar, kurban ya da kurbanların acı çekmesinden genellikle haz duymaktadırlar.

Zorbaca davranışların fiziksel, sözel ve ilişkisel zorbalık şeklinde farklı biçimleri bulunmaktadır (Bjorkqvist, Lagerspetz ve Kaukiainen, 1992). "Fiziksel zorbalık"

vurmak, itmek, tekmelemek eşyaların veya paranın alınması gibi davranışlardır. “Sözel zorbalık” alay etme, lakap takma, kötü söz söyleme, tehdit etme şeklindedir. Bir diğer zorbalık biçimi olan “ ilişkisel zorbalık” ise gruba almama, kötü niyetli olarak dedikodusunu yapma, sosyal dışlama şeklinde kendini göstermektedir (Craig ve diğ., 2009; Nansel ve diğ., 2001; Rigby, 2007; Whitney ve Smith,1993). Fiziksel ve sözel zorbalık doğrudan yapılan zorbalık biçimleri iken, ilişkisel zorbalık ise dolaylı olarak yapılmaktadır. Doğrudan zorbalık, mağdura yapılan her türlü açık saldırı şeklinde iken dolaylı zorbalık ise sosyal izolasyonu ve kasıtlı olarak dışlamayı içermektedir (Bosworth, Espelage ve Simon, 1999).

Norveç, İsveç, İngiltere, ABD, Kanada, Güney Afrika’daki okullarda zorbalığın yaygınlığı ile ilgili yapılan araştırma sonuçları zorbalık davranışlarındaki farklılıkları göstermektedir. Olweus (1993) Norveç ve İsveç’te bütün ülke genelini kapsayacak şekilde zorbalığın yaygınlığını ortaya çıkarmaya yönelik yaptığı çalışmasında ortalama olarak kızların % 8’i, erkeklerin % 10.8’i zorbalık olaylarında kurban durumunda olduklarını belirtmişlerdir. Nansel ve diğerleri (2001) ABD’de zorbalık olaylarının % 15, Wolke, Woods, Stanford, Schulz (2001) ile Whitney ve Smith (1993) de çalışmalarında İngiltere’de zorbalık olaylarının % 15 ile % 25 arasında değiştiğini, Richter, Palmay ve Wet (2000) 1990 yılında Güney Afrika’da birinci ve ikinci sınıf seviyesindeki 1073 öğrencinin katıldığı çalışmalarında öğrencilerin % 38’inin akranları tarafından zorbalığa uğradıklarını, Dake, Price ve Telljohann (2003) İrlanda’da zorbalık olaylarının tüm ülkede % 49.8 gibi oldukça yüksek bir oranda olduğunu, Fosse (2006) Kanada’da 4000 ilköğrencisinin katıldığı çalışmasında öğrencilerin % 15’i zorbalık olaylarından dolayı stres yaşadıklarını bildirmişlerdir. Craig ve diğerleri (2009) Baltık ülkelerindeki ergenlerde kurban olma ve zorbalık olayları daha yüksek iken Avrupa ülkelerindeki yaygınlığın daha düşük olduğunu belirtmektedirler.

Ülkemizde ise Yıldırım (2001) kurban öğrenci oranının % 26, zorba öğrenci oranının % 16 hem zorba hem de kurban öğrenci oranının ise % 23 olduğunu saptamıştır. Pişkin (2003) Ankara’da 4.,5.,6.,7. ve 8. sınıfta öğrenim gören öğrenciler ile yaptığı çalışmada haftada en az bir kez fiziksel zorbalığa uğrayan öğrenci oranının % 26, sözel zorbalığa uğrayan öğrenci oranının % 34, dolaylı zorbalığa uğrayanların oranının % 21 ve eşyalarına zarar verilen öğrenci oranının ise % 11 olduğu bulunmuştur. Çinkır ve Karaman-Kepenekçi (2003) çalışmalarında, zorbalığın ilk ve orta öğretim kurumlarında ne ölçüde ve hangi ortamlarda/mekarlarda görüldüğüne ilişkin öğretmen ve yönetici görüşlerine başvurmuşlardır. İtme, ad takma, alay etme ve cinsellik içeren sözler söyleme en sık rastlanan zorbalık türleri olarak belirtilmiştir. Ayrıca, zorbalık davranışlarının en çok okul bahçesinde gerçekleştiği ifade edilmiştir. Alikashiçoğlu ve diğerleri (2004) 9. ve 11. sınıf seviyesinde 4000 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirdiği araştırmasında, öğrencilerin % 30’unun son dönemde okulda zorbalığa uğradıklarını saptamıştır. Alper İlhan (2008) 6., 7., ve 8 sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmasında öğrencilerin % 52.4’ünün fiziksel zorbalığa, % 64.4’ünün sözel zorbalığa, % 43.2’si hakkında söylenti çıkarılmasına, % 34.8’i oyun gibi etkinliklerde dışlanmaya, % 52’si eşyalarının izinsiz alınmasına maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Yapılan bu araştırmalarda zorbalığın ülkemizde de yaygın bir biçimde görüldüğü ortaya konmuştur.

Espelage ve Swearer (2003), Bronfenbrenner’in ekolojik sistem kuramının hem zorba olmayı hemde kurban olmayı açıklayabilecek bir çerçeve sunduğunu belirtmektedirler. Ekolojik sistem kuramının yapısı temel alındığında zorbalık gözlenebilen ekolojik bir olaydır ve kişisel ve kişilerarası değişkenlerin karşılıklı

etkileşiminin bir ürünüdür. Ekolojik bağlamda aile, okul, akran grubu ve diğer toplumsal faktörler bireyin hem kişisel özellikleri etkilemekte hemde onlardan etkilenmektedir. Yapılan çalışmalarda zorbalık olaylarına karışma ile kişisel özellikler arasında ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca akran etkileşimi, öğretmenler ve okuldaki diğer yetişkinler, okulun çevresinin fiziksel özellikleri, aile özellikleri, kültürel faktörler (etnik köken, ırk) ve hatta toplumsal faktörler zorbalığın gelişmesi ve devam etmesini etkileyen değişkenlerden bazılarıdır.

Ekolojik sistem kuramına göre zorbalığı oluşturan değişkenlerden biri olan kişisel özellikler birçok araştırmacı tarafından araştırılmıştır. Araştırma bulguları zorba olan öğrenciler ile kurban olan öğrencilerinin sahip oldukları bazı özellikleri nedeniyle diğer kişilerden ayrıldıklarını ortaya koymuştur (Olweus, 1993). Zorbalar, kurbanlara karşı saldırgan davranışları sürekli tekrarlamakla (Olweus, 1993) birlikte kurban durumundaki kişilere acı çektirmekten ve onlara zarar vermekten zevk almakta, kurbanlarıyla neredeyse hiç empati kuramamaktadırlar (Olweus,1995). Ahmed ve Braithwaite (2004), Besag (1995), Smokowski ve Kopasz (2005), Sweeting ve West (2001) zorbalık gösteren çocukların ve kurbanların, okulda mutsuz, akademik performanslarının kötü ve kederli bir hallerinin bulunduğu ve okulu sevmediklerini saptamıştır. Ahmed ve Braithwaite (2004), Smokowski ve Kopasz (2005) yine zorbaların akran ilişkilerinin zayıf olduğu, sosyal ilişki kurmada zorlandıkları, diğer insanlara karşı genellikle düşmanca bir tutum sergilediklerinin, çok az sayıda arkadaşına sahip olduklarının ve okuldaki popülerliklerinin düşük olduğunu belirtmektedir. Kurbanların ise diğer çocuklara göre fiziksel olarak daha küçük, daha duyarlı, mutsuz, sessiz ve içe kapanık, pasif ya da güçsüz olarak nitelendirildikleri görülmektedir. Haynie ve diğerleri (2001) göre de kurbanlar çoğunlukla kaygılı, yalnız ve depresiflerdir. Ayrıca kurbanların diğer çocuklardan daha sessiz, daha hassas, daha kaygılı, daha korumasız, daha dikkatsiz olduklarını ve problem çözme yeteneklerinin ve iletişim kurma becerilerinin de daha zayıf olduğu rapor edilmiştir (Glew, Rivara ve Feudtner, 2000). Carney ve Merrell (2001) kurbanların çoğunlukla kendilerini başarısız, çekici olmayan, düşük zekaya sahip ve önemsiz olarak gördükleri bulgusuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla kurbanlar sahip oldukları bu olumsuz düşünce nedeniyle, zorbalık olayları için kendilerini suçlamaktadırlar.

Zorbaca davranışların hem zorbalık yapanlar üzerinde hem de kurban olanlar üzerinde bırakmış olduğu etkileri ortaya koymak için çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Zorbalıkla ilgili yapılan araştırmaların çoğunda zorbaların ruh sağlığı ile ilgili problemlere sahip oldukları belirtilmektedir. Kumpulainen, Rasanen ve Puura (2001) araştırma sonucuna göre zorbaların üçte birinde duygu durum bozukluğu, % 12.5'inin depresyon yaşadığı saptanmıştır. Kaltiala-Heino, Rimpela, Rantanen (2000) çalışmalarında zorbalık ile baş ağrısı, mide ağrısı, uyku bozuklukları ve yorgunluk arasında bir ilişki olduğunu vurgulamaktadırlar. Zorbalıkta hem kızların hem de erkeklerin yeme bozuklukları gösterdikleri kaydedilmiştir. Sansone ve Sansone (2008) çalışmalarında hem zorbaları hem de kurbanları etkilediği düşünülen psikolojik septomların (anksiyete, depresyon, yeme bozuklukları, özkıym gibi) ve somatik septomların (baş ağrısı, uyku bozuklukları, yorgunluk, karın ağrısı gibi) yetişkinlik döneminde kalıcı olabileceğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca zorbaların problemlerle başa çıkma ya da problem çözme becerileri de yeterli düzeyde değildir (Smokowski ve Kopasz,2005; Sweeting ve West, 2001).

Ekolojik sistem kuramına göre zorbalığı oluşturan değişkenlerden bir diğeri de okuldur. Okul, çocuk ve gençlerin eğitim ve öğretim gördükleri kurumlar olmakla birlikte günümüzde zorbalık olaylarının en yoğun yaşandığı yerlerden biridir. Okulda zorbalık olaylarının yaşanması okul iklimi (okulun büyüklüğü, okul türü gibi) ile ilişkili olabileceği gibi çevresel faktörlerden (okulun bulunduğu yer gibi) de kaynaklanıyor olabilir. Banks (1997) öğrencilerin zamanlarının önemli bir kısmını geçirdikleri okul ortamında karşılaştıkları zorbalık olayları, okulun sosyal ortamında bozucu bir etki oluşturarak, zorbalık yapan, zorbalığa uğrayan ve bu olaylara tanıklık eden bütün öğrenciler için eğitim öğretim sürecinin etkililiğini olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla okul zorbalığı, tüm öğrenciler için öğrenmeyi engelleyen olumsuz bir okul atmosferi yaratmaktadır. Bilgiç (2007) zorbalığın görülmesinde okul çevresi, okul türü, sınıf atmosferi gibi farklı değişkenlerin etkisinin araştırıldığı çalışmalar yapılmıştır. Banks (1997) okulun büyüklüğü, etnik kompozisyon ve okulun bulunduğu yer (kırsal, kentsel) değişkenlerinin zorbalık davranışının açıklanmasında belirli olmadıklarını vurgulamakta birlikte okul, zorbalığın aksine kurbanlar için güvensizliğin hüküm sürdüğü, korku duyulan ve mutsuz olunan bir mekandır. Kurbanlar, okulların güvenli ve emniyetli yerler olmadığını düşündükleri için hem korkarlar hem de mutsuz olurlar. Amerika’da 8. sınıf düzeyindeki öğrenciler okulda yaşanan zorbalık olayları yüzünden ayda bir kez okula gitmediklerini belirtilmektedir. Zorbalığın en fazla yaşandığı yerin “okul bahçesi” ve en fazla yaşandığı zamanın ise “okuldan eve dönerken” olduğu belirlenmiştir (Yurtal ve Cenkseven, 2007).

Zorbalıkla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, yapılan tanımlar ve kullanılan ölçme biçimlerindeki farklılık nedeniyle zorbalığın yaygınlığının tam olarak ortaya konulması oldukça güç görünmektedir. Ancak yapılan çalışmalarda zorbalığın yaygınlığında cinsiyetin ve yaşın önemli olduğu belirtilmektedir (Olweus, 1991; Rigby ve Slee, 1993; Whitney ve Smith, 1993). Cinsiyet açısından araştırmalarda genel eğilim erkeklerin kızlardan daha çok zorba davranışlar gösterdiği yönündedir (Craig ve diğ., 2009; Devoe ve Chandler, 2005; Kartal ve Bilgin, 2007; Nansel ve diğ., 2001; Özkan ve Çiftçi, 2010; Veenstra ve diğ., 2005; Wolke ve diğ., 2001). Kumpulainen ve diğerleri (1998) çalışmalarında erkeklerin zorba ya da zorba-kurban olarak zorbalık olaylarına karışmaları olasılığının kızlara göre 4-5 kat daha fazla olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Erkeklerin daha çok fiziksel zorbalık yaptıkları (Olweus, 1993) ve cinsiyet açısından erkeklerin fiziksel zorbalığı (vurmak, itmek gibi) kızların dolaylı zorbalığı (sözlü alay etme, dışlama gibi) daha çok kullandıkları bulunmuştur (Banks, 1997; Crick ve Grotpeter, 1995; Craig ve diğ., 2009; Olweus, 1993; Whitney ve Smith, 1993). Ülkemizdeki çalışmalarda da erkeklerin kızlardan hem daha fazla zorbalık yaptıkları hem de daha fazla zorbalığa uğradıkları saptanmıştır (Dölek, 2002; Pişkin, 2003).

Zorbalık olaylarında yaşın ve sınıf düzeyinin de önemli bir faktör olduğu değerlendirilmektedir. Zorbalığın yaş ile ilişkisine yönelik yapılan çalışma sonuçları birbirinden farklılık göstermekle birlikte, Elsea ve Rees (2001) 11 ile 13 yaşları arasında zorbalık olaylarının başladığını söylemektedirler. Nansel ve diğerleri, (2001) Natvig, Albretsen ve Qvargnstorm (2001) zorbalığın en sık görüldüğü yaş grubunun olduğunu belirtmektedirler. Olweus (1991) 2. sınıf ile 6. sınıflar arasında zorbalık olaylarının % 11.6, 7. sınıf ile 9. sınıf arasında % 5.4 olduğunu rapor etmişlerdir. Pellegrini ve Bartini (2000) 4. sınıf ile 8. sınıf düzeyleri arasında zorbalık olaylarının arttığını ve 8. sınıfın sonlarına doğru ise zorbalık olaylarında bir azalma meydana geldiğini belirtmektedirler. Schafer ve diğerleri (2004) ilköğretim okullarında kurban olmanın ortaöğretim

okullarına göre daha yaygın olduğunu bulmuşlardır. Ortaöğretim okullarında oran % 5 ile % 16 iken, ilköğretim okullarında % 15 ile % 35 arasında değişmektedir. Yine benzer şekilde zorbalığın nicel olarak ilköğretim düzeyinde arttığı, ortaokul düzeyinde en üst düzeye çıktığı ve lisenin 11. ve 12. sınıflarında ise azalma eğilimine girdiği yönünde araştırma bulguları vardır (Banks, 1997). Yine Englander ve Muldowney (2007), zorba davranışların hangi yaşlarda ortaya çıktığına dair yaptıkları araştırmalarında, zorba davranışların ilköğretim döneminde başladığı, ortaokul yıllarında zirveye ulaştığı ve lise yıllarında durulmaya başladığını saptamışlardır.

Zorbalık, son zamanlarda okullardaki şiddetin en yaygın biçimi olup öğrencilerin hedeflenen okul kazanımlarını da olumsuz şekilde etkilemektedir. Zorba davranışların birey üzerinde gerek psikolojik gerekse de fiziksel birçok olumsuz etkisi olmaktadır (Beane, 2008; Twemlow ve Sacco, 2008). Dolayısıyla öğrencilerin zorba olmalarını ve kurban olmalarını etkileyen değişkenlerin neler olduğunun belirlenmesi bu anlamda önemlidir. Bu nedenle yukarıda belirtilen araştırma bulgularından yola çıkılarak ortaokul döneminde en üst düzeye çıktığı belirtilen zorbalık olaylarında öğrencilerin zorbalık yapma ve kurban olma düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi, akademik başarı, sosyoekonomik düzey ve okul ve çevresinde yaşanan şiddet olayları değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemenin önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca ülkemizde yapılan araştırmalarda kurban olmayı etkileyen değişkenler üzerinde yapılan araştırma sayısının da oldukça sınırlı olduğu dikkati çekmektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulguların ortaokul öğrencilerinin zorba olma ve kurban olmalarını etkileyen etmenlerin belirlenmesine ve müdahale programlarının hazırlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada ortaokula devam eden öğrencilerin kurban olma ve zorbalık yapma eğilimlerinin cinsiyet, sınıf ve okul ve çevresinde yaşanan şiddet olayları değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Bu çalışmada, çalışma grubunun belirlenmesinde uygun örnekleme (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012) yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2010-2011 eğitim-öğretim yılı ikinci döneminde Malatya il merkezinde bulunan Atatürk İlköğretim Okulu, Fatih İlköğretim Okulu, Gazi İlköğretim Okulu, Türkiye İlköğretim Okulu, Vakıfbank İlköğretim Okulu ve Şehit Murat Doğru İlköğretim Okulunun 6., 7., ve 8. sınıflarına devam eden 210'u (% 49) kız; 219'u (% 51) erkek toplam 429 öğrenciden oluşmuştur. Çalışmada 504 öğrenciye ulaşılmış olmasına rağmen çeşitli nedenlerden (veri aracını eksik doldurma, rastgele doldurma, uç değerler) dolayı 75 veri kaybı yaşanmış ve analize dâhil edilmemiştir. Araştırmanın çalışma grubunun sınıf düzeyine göre dağılımı şöyledir; 6. sınıf 134 (% 31,23), 7. sınıf 140 (% 32,63), 8. sınıf 155 (% 36,13) toplam 429 öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmada öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği: Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği, ergenlerin fiziksel ortamda akran zorbalığına hem hedef olma hem de bu tür davranışlar gösterme sıklıklarını belirlemeye yönelik iki paralel soru formundan oluşan bir ölçme aracıdır. Bu araştırmada, Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği ile Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği (Gültekin, 2003; Pekel, 2004) temel alınarak Burnukara (2009) tarafından yeni düzenlemelerle oluşturulmuş olan Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği kullanılmıştır. Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği 31 maddeden ve iki paralel formdan oluşmaktadır. Ölçeğin her bir maddesindeki ‘a’ seçeneği ergenlerin kurban olma deneyimlerini ölçerken, ‘b’ seçeneği zorba olma deneyimlerini ölçmektedir. Bir başka ifadeyle zorba-kurban ölçeği puanlamasında iki ayrı puan türü bulunmaktadır. Örneğin bir öğrencinin zorbalık puanı 35 iken aynı öğrencinin kurban olma puanı 37 olabilir. Dolayısıyla puanların yüksek ya da düşük olmasına göre bir öğrenci kurban ya da zorba olarak sınıflandırılması yerine, öğrencinin hem zorba hem de kurban puanı ayrı ayrı verilmektedir.

Geleneksel Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeğinin hem zorba hemde kurban formundaki alt boyutların belirlenmesi amacıyla faktör analizi ve temel bileşenler analizi yapılmıştır. Promax rotasyon türü ile yapılan temel bileşenler analizi sonucunda kurban formunda toplam değişimin % 51.52’sini açıklayan ve özdeğeri, zorba formu 1’in üzerinde olan sözel, ilişkisel, fiziksel, kişisel eşyaya saldırı, sosyal dışlama ve korkutma/sindirme olmak üzere altı faktör belirlenmiştir. Ölçeğin kurban formunun güvenilirliği Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanarak elde edilmiştir. Kurban formunun genel iç tutarlılık katsayısı .90’dır. Elde edilen faktörlerin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları sırasıyla sözel zorbalığa maruz kalma için .81, ilişkisel zorbalığa maruz kalma için .85, fiziksel zorbalığa maruz kalma için .75, kişisel eşyalara saldırı için .74, sosyal dışlama yoluyla zorbalığa maruz kalma için .63, korkutma /sindirme için .69’dur. Geleneksel Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeğinin zorba formu için promax rotasyonu ile yapılan temel bileşenler analizi sonucunda toplam değişimin % 53.6’sını açıklayan ve özdeğeri 1’in üzerinde olan sözel, ilişkisel, fiziksel, kişisel eşyaya saldırı, sosyal dışlama ve korkutma/sindirme olmak üzere altı faktör belirlenmiştir. Ölçeğin zorba formunun güvenilirliği Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanarak elde edilmiştir. Zorba formunun genel iç tutarlılık katsayısı .91’dir. Elde edilen faktörlerin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları sırasıyla sözel zorbalık için .76, ilişkisel zorbalık için .73, fiziksel zorbalık için .79, kişisel eşyalara saldırı için .73, sosyal dışlama yoluyla zorbalık için .67, korkutma /sindirme için .76’dır (Burnukara, 2009).

Verilerin Analizi

Ölçek puanlarının bir takım demografik özelliklere göre ilişkinin belirlenebilmesi için ikili gruplarda t-testi, ikiden fazla bağımsız gruplar için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) tekniğinden yararlanılmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). Yapılan analizler sonucunda bazı değişkenlerin bazı boyutlarda bağımlı değişkene ilişkin varyanslarda her bir grup için eşit olmadığı görülmüştür. Bu nedenle varyansları

homojen olmadığı durumlarda, ortalamalar arası karşılaştırmaları yapmak için ANOVA testinde ortalamalar arası karşılaştırmaları yapmak için “Brown-Forsythe” testi yapılmış ve bu test sonucunda elde edilen “F” değerleri kullanılmıştır (Antalyalı, 2008). ANOVA testi sonucunda anlamlı farkın belirlendiği gruplarda, farkın hangi grup ya da gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla çoklu karşılaştırma testleri kullanılmıştır. Grup varyanslarının eşit dağıldığı durumlarda, ortalama puanların çoklu karşılaştırılmasında “Tukey” testi, grup varyanslarının eşit olmadığı durumlarda ise “Dunnet-C” testi kullanılmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010, s. 49). Verilerin analizinde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde ne derece etkili olduğunu gösteren etki büyüklüğü değerleri de incelenmiştir. İki grup ortalaması arasındaki farkın hesaplandığı istatistiksel yöntemler için etki büyüklüğü hesaplanmasında Cohen’s d formülü kullanılmıştır. Hesaplamalar sonucunda elde edilen Cohen’s d değeri $<.20$ küçük; $.20 <.50$ orta ve $.50 <.80$ ise büyük etki büyüklüğü olarak yorumlanmıştır. İki gruptan fazla grubun karşılaştırılmasında etki büyüklüğünün hesaplanması için Omega kare (Ω^2) yöntemi kullanılmıştır. Omega kare için etki büyüklükleri $.01$ küçük, $.06$ orta, $.14$ büyük etki olarak yorumlanmalıdır (Kirk, 1996; Akt. Field, 2009). Ortalamalar arası farkların önem dereceleri test edilirken tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ alınmıştır. Araştırmada tüm çözümlemeler SPSS paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Cinsiyet ve Zorbalık

Öğrencilerin geleneksel akran zorbalığı ölçeğinden almış oldukları puanların cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin analiz sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1
Cinsiyete göre zorba-kurban olma puanlarına ilişkin analiz sonuçları

Değişken	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	Ss	t	p	Cohen’s d
Zorba	Kız	211	37.17	9.22	-2.66	.008*	.26
	Erkek	218	40.47	15.66			
Kurban	Kız	211	45.62	15.39	1.59	.290	
	Erkek	218	44.17	12.82			

* $p < .05$

Tablo 1’de görüldüğü gibi, erkeklerin geleneksel akran zorbalığı ölçeği zorbalık yapma puan ortalaması $\bar{x} = 40.47$, $Ss = 15.66$ iken, kızların geleneksel akran zorbalığı ölçeği zorbalık yapma puan ortalaması $\bar{x} = 37.17$, $Ss = 9.22$ ’dir. Ortalamalar arasında gözlenen bu farkın manidarlığı t-testi ile sınanmış ve t değerinin -2.66 olduğu görülmüştür ($p < .05$). Bu farka ilişkin etki büyüklüğü incelendiğinde (Cohen’s $d = .26$) cinsiyet değişkeni için düşük düzeyde etki büyüklüğü olduğu görülmektedir. Kızların akran zorbalığı ölçeği kurban olma puan ortalaması $\bar{x} = 45.62$, $Ss = 15.39$ iken,

erkeklerin geleneksel akran zorbalığı ölçeği kurban olma puan ortalaması $\bar{x} = 44.17$, $Ss = 12.89$ 'dır. Ortalamalar arasında gözlenen bu farkın manidarlığı t-testi ile sınanmış ve t değerinin 1.59 olduğu görülmüş ve bu farkın anlamlı olmadığı ($p < .290$) bulunmuştur. Bu bulgu erkeklerin kızlara nazaran daha fazla zorbalık yaptıklarını, cinsiyet değişkeninin zorba olmayı etkilerken kurban olmayı etkilemediğini gösterir niteliktedir.

Sınıf Düzeyi ve Zorbalık

Öğrencilerin geleneksel akran zorbalığı ölçeğinden almış oldukları puanların sınıf düzeylerine göre karşılaştırılmasına ilişkin analiz sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2
Sınıf düzeylerine göre zorba-kurban düzeylerine ilişkin tek yönlü varyans analiz sonuçları

Değişken	Sınıf Düzeyi	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Omega squared (ω^2)
Zorba	6. Sınıf	134	40.47	17.78	1.31	.26	-
	7. Sınıf	139	38.80	11.34			
	8. Sınıf	156	37.49	8.75			
Kurban	6. Sınıf	134	43.46	12.10	1.85	.15	-
	7. Sınıf	139	46.38	14.56			
	8. Sınıf	156	44.77	15.30			

$p < .05$

Tablo 2'de görüldüğü gibi, 6. sınıf öğrencilerinin akran zorbalığı ölçeği zorbalık yapma puan ortalaması $\bar{x} = 40.47$, $Ss = 17.78$, 7. sınıf öğrencilerinin zorbalık yapma puan ortalaması $\bar{x} = 38.80$, $Ss = 11.34$ ve 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık yapma puan ortalaması $\bar{x} = 37.49$, $Ss = 8.75$ 'tir. Sınıf düzeyi yükseldikçe öğrencilerin zorbalık yapma davranış puan ortalamasının düştüğü görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farkı test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış ve ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür [$F(2-426) = 1.819$, $p > .05$]. 6. sınıf öğrencilerinin akran zorbalığı ölçeği kurban olma puan ortalaması $\bar{x} = 43.46$, $Ss = 12.10$, 7. sınıf öğrencilerinin kurban olma puan ortalaması $\bar{x} = 46.38$, $Ss = 14.56$ ve 8. sınıf öğrencilerinin kurban olma puan ortalaması $\bar{x} = 44.77$, $Ss = 15.30$ 'dur. Ortalamalar arasındaki farkı test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış ve ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür [$F(2-426) = 1.462$, $p > .05$]. Bu bulgular sınıf düzeyi değişkeninin hem zorbalık yapma hem de kurban olma açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymaktadır.

Okul ve Çevresinde Yaşanan Şiddet Olayları ve Zorbalık

Öğrencilerin geleneksel akran zorbalığı ölçeğinden almış oldukları puanların okul ve çevresinde yaşanan şiddet olayları değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin analiz sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Okul ve çevresinde yaşanan şiddet olayla değişkenine göre zorba-kurban düzeylerine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

Değişken	Okul ve çevresinde yaşanan şiddet olayları	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark	Omega squared (ω^2)
Zorba	Hiçbir zaman	263	37.19	11.67				
	Ayda bir kez	117	41.29	13.55	4.347	.015	1-2*	.021
	Ayda birden çok	49	41.91	16.73				
Kurban	Hiçbir zaman	263	42.47	11.76				
	Ayda bir kez	117	49.01	17.17	8.357	.000	1-2*	.041
	Ayda birden çok	49	47.93	15.32				

*p<.05

Tablo 3'de görüldüğü gibi, okul ve çevresinde yaşanan şiddet olaylarının ayda birden çok olduğunu belirten öğrencilerin akran zorbalığı ölçeği zorbalık yapma puan ortalaması $\bar{x} = 41.91$, Ss = 16.73 ile en yüksek iken olayların hiç olmadığını belirten öğrencilerin zorbalık yapma puan ortalaması $\bar{x} = 37.19$, Ss = 11.67 ile en düşük puan ortalamasına sahiptir. Ortalamalar arasındaki farkı test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış ve ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür [$F_{(2-465)} = 4.347$, $p < .05$]. Farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey Testi yapılmış ve okul ve çevresinde yaşanan şiddet olaylarının hiçbir zaman olması ve ayda birden çok yaşandığı gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Öğrencilerinin zorba puanlarındaki bu farka ilişkin etki büyüklükleri incelendiğinde ($\omega^2 = .021$) düşük düzeyde etki büyüklüğü olduğu görülmektedir. Okul ve çevresinde yaşanan şiddet olaylarının ayda bir kez olduğunu belirten öğrencilerin kurban olma puan ortalaması $\bar{x} = 49.01$, Ss = 17.17 ile en yüksek iken olayların hiç olmadığını belirten öğrencilerin kurban olma puan ortalaması $\bar{x} = 42.47$, Ss = 11.76 ile en düşük puan ortalamasına sahiptir. Ortalamalar arasındaki farkı test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış ve ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür [$F_{(2-465)} = 8.357$, $p < .05$]. Farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey Testi yapılmış ve okul ve çevresinde yaşanan şiddet olaylarının hiçbir zaman olması ile ayda birden çok yaşandığı gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Öğrencilerinin zorba puanlarındaki bu farka ilişkin etki büyüklükleri incelendiğinde ($\omega^2 = .041$) orta düzeyde etki büyüklüğü

olduğu görülmektedir. Bu bulgular, okul ve çevresinde yaşanan şiddet olayları değişkeninin hem zorba olmayı hem de kurban olmayı gösterir niteliktedir.

TARTIŞMA

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde, araştırmaya dahil edilen ortaokul öğrencilerinin cinsiyeti ve okul ve çevresinde yaşanan şiddet olayları değişkeni zorbalık yapma düzeylerini etkilerken, sınıf düzeyi değişkeni öğrencilerin zorbalık yapma düzeylerini etkilemediği görülmüştür. Ayrıca araştırmaya dahil edilen öğrencilerin cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenleri kurban olma (zorbalığa uğrama) düzeylerini etkilemezken, okul ve çevresinde yaşanan şiddet olaylarının öğrencilerin kurban olma düzeylerini etkilediği görülmüştür. Elde edilen bu bulgular başka araştırmalarda elde edilen bulgularla birlikte ele alınarak tartışılmıştır.

Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin zorbalık yapma ve zorbalığa uğrama düzeyleri cinsiyet bakımından karşılaştırıldığında, erkek öğrencilerin zorbalık davranış puan ortalamaları kız öğrencilerin zorbalık davranış puan ortalamalarından yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca araştırma sonucuna göre, cinsiyet değişkeni zorba olmayı etkilerken kurban olmayı etkilememektedir. Bu bulgu Bektaş'ın (2007) cinsiyetin kurban olmayı yordamadığı bulgusu ile paralellik göstermektedir. Yapılan araştırmalarda elde edilen bulgular erkeklerin kızlardan daha çok zorbalık ve kurban olma olaylarına karıştığı yönündedir (Alper, 2008; Beane, 2008; Bosworth, Espelage ve Simon, 1999; Bilgiç, 2007; Coşkun, 2008; Frisen, Jonsson ve Persson, 2007; Harris, 2009; Kaltiala-Heino ve diğ., 2000; Veenstra ve diğ., 2005). Araştırma sonucunda elde edilen bu bulgunun cinsiyet rolleri ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Özellikle kız çocukların yetiştirilmesi sürecinde ebeveynleri tarafından daha boyun eğici ve daha itaatkar yetiştirilmesi, bunun yanında erkek çocukların ise erkek egemen toplumda daha saldırgan ve başat yetiştirilmesi ile bu durumun ilgili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın sınıf değişkenine göre bulguları incelendiğinde, öğrencilerin zorbalık yapma ve kurban olma düzeylerinde sınıf değişkenine göre anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Ancak araştırma sonucunda 6. sınıf öğrencilerinin daha çok zorbalık yaptığı, 7. sınıf öğrencilerinin ise daha çok kurban olduğu görülmektedir. 6. sınıf öğrencileri 7. ve 8. sınıf düzeyindeki öğrencilerden yaşça daha küçüktür. Bu bulgu genellikle küçük yaş gruplarında zorbalık yapma oranı daha yüksektir ve yaşın ilerlemesiyle zorbalık yapma davranışında azalma olmaktadır bilgisiyle açıklanabilir (Boulton ve Underwood 1992; Hoover, Oliver ve Hazler, 1992). Dolayısıyla yaşın ilerlemesiyle birlikte öğrencilerin duygu ve düşüncelerini zorbalık gibi saldırganlık içeren davranışlarla ifade etme yerine daha kabul edilebilir şekilde ifade etmeyi öğrenmiş olabilecekleri düşünülmektedir. Ayrıca yaşın ilerlemesiyle birlikte içinde yaşanılan sosyal ortamın da etkisiyle öğrenciler kendi duygu ve davranışlarını nasıl kontrol edebileceklerini de öğrenebilmektedirler. Öğrenciler aralarında yaşadıkları çatışmalarda ya da yaşadıkları problem durumlarında isteklerini, ihtiyaçlarını, duygu ve düşüncelerini zorbalık gibi saldırgan bir biçimde ifade etmek yerine, zaman içerisinde yaşlarının büyümesi ve sosyal ortamında etkisiyle daha çok kabul gören farklı yolları kullanarak çözmeyi öğrendikleri düşünülmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bu bulgu diğer araştırma bulgularıyla (Alper, 2008; Bosworth, Espelage ve Simon, 1999; Dölek, 2002; Yurtal ve Cenkseven, 2007) paralellik göstermektedir. Craig'e (1998) göre yaş ilerledikçe hem zorbalık hem de kurban olma düzeyinde azalma olmaktadır.

Araştırmada öğrencilerinin okul ve okul çevresinde yaşanan şiddet olayları değişkeninin hem zorba olmalarını hem de kurban olmalarını etkilediği görülmüştür. Bir ayda birden çok olayın yaşandığı okul ve çevrelerinde zorba olma davranış puan ortalamalarının diğerlerinden yüksek olduğu görülmüştür. Yine ayda bir kez olayın yaşandığı okul ve çevrelerinde kurban olma davranış puan ortalamalarının diğerlerinden yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla zorbalık davranışının sosyal öğrenme yoluyla öğrenilebildiği ve şiddet olaylarının sık yaşandığı yerlerde ayakta kalmanın bir yöntemi olarak boyun eğmenin ve zorbalığın kullanıldığı düşünülmektedir. Araştırmada elde edilen bu bulgu bireyin içerisinde bulunduğu yaşam alanındaki olumsuz yaşantıların bireyin davranışları üzerinde etkili olabileceğini ortaya koymuştur. Zorbalık hem kurban olanlar hemde zorbalar için ciddi problemlere yol açabilmektedir. Dolayısıyla zorbalık olaylarının okul ikliminin bozulmasına ve öğrencilerin güvenli bir ortamda öğrenmesinin güçleşmesine yol açacağına, uzun dönemde ise okuldan uzaklaşmaya, psiko-sosyal uyumun bozulmasına ve kurbanlarda kaygı, yalnızlık ve depresyona yol açabileceği düşünülmektedir. Anderman ve Kimweli (1997) öğrencilerin okulların tehlikeli yerler olduğuna yönelik algıları çocuklarda kaygının oluşması, güdülenmenin azalması ve daha fazla şiddet olaylarının yaşanmasına neden olabilir. Çünkü çocuklar okulda şiddet olaylarına tanık olduklarında kendilerini güvende hissetmedikleri için okula yönelik bir korku duygusu geliştirebilirler. Bastion ve Taylor (1991) çalışmalarında okulda zorbalık olaylarının kurbanı olan çocukların, ileriki günlerde de okulda tekrardan kurban olma ve saldırıya uğramaya yönelik bir endişeye kapıldıklarını ve bu iki durum arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmektedirler. Boothe, Bradley, Flick, Keough ve Krik (1994) göre öğrencilerin, okulların güvenli ya da tehlikeli yerler olduklarına yönelik algıları ile akademik ortam arasında güçlü bir ilişki vardır. Alan yazın incelendiğinde zorba ve saldırgan davranışların okul çevresi ile ilişkili olduğu görülmüştür. Mooij (1998) zorba ve saldırgan davranışları açıklamada kişisel ve çevresel değişkenlerin okul ve sınıf değişkenlerinden daha önemli olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde Kartal ve Bilgin (2008) de zorbalıkla ilgili davranışların kişisel olmaktan daha çok çevresel faktörlerle ilgili olduğuna değinmektedirler. Dolayısıyla bu noktada okulda etkili öğretmen davranışlarının varlığı hem zorbanın davranışlarının güçlenmemesi, hem de kurbanın mağdur olmaması ve ayrıca zorbalık olaylara tanıklık edenlerinde yanlış davranışları model almamaları açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla hem okulda hem de okul çevresinde yaşanan zorbalık olaylarının önlenmesi için programlı çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Olweus (1993) zorbalığı önleme çalışmalarının birey, okul ve sınıf seviyesinde olmak üzere üç farklı seviyede yapılabileceğini vurgulamaktadır. Whitted ve Dupper (2005) okulda uygulanan zorbalığı önleme programının başarısının okulun gereksinimlerine uygun bir programın ve stratejilerin seçimine bağlı olduğuna değinmektedir. Hazırlanan programın ve stratejilerin içeriği üzerinde önemle durulmalıdır. Öncelikli olarak program ve stratejiler deneysel desteğe sahip olmalıdır. İkinci olarak zorbalığı önlemek için geliştirilen program ve stratejiler hem öğrenciler için zevkli ve anlamlı hem de öğrencilerin gelişimsel düzeyine uygun olmalıdır.

Son olarak her araştırmanın olduğu gibi bu araştırmanında bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmanın en temel sınırlılığı çalışılan gruptur. Ortaokul öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının bazı değişkenler açısından incelendiği bu çalışmadan elde edilen bulgular bu yaş dönemindekilerle sınırlıdır. Dolayısıyla elde edilen bulguların diğer yaş gruplarına genellenmesi uygun olmayacaktır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise çalışmanın eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde Mayıs ayı

içerisinde yapılması ve çeşitli nedenlerden dolayı öğrencilerin okula devam etmemesi nedeni ile daha büyük bir örnekleme gidilememiş olmasıdır. Ayrıca, çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin zorbalık yapma ve kurban olma düzeyleri ise “Geleneksel Akran Zorbalığı Ölçeği”nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ortaokulda okuyan erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha çok zorbalık olaylarına karıştıkları görülmüştür. Bu nedenle önleyici rehberlik programlarında erkek öğrencilere öncelik verilmesi düşünülebilir. Ayrıca bu amaçla öğrencilerin aktif olarak katılabilecekleri sosyal ve sportif faaliyetlere daha fazla ağırlık verilebilir. Bu sayede öğrenciler hem boş zamanlarını değerlendirebilecekleri güzel bir hobi edinmiş hem de enerjilerini olumlu bir şekilde kullanmış olacaklardır. Öğrencilerinin zorbalık davranışlarını azaltmak için psikolojik danışma ve rehberlik çalışmaları kapsamında gerekli planlamalar yapılmalıdır. Bu okullarda çalışan psikolojik danışmalar, zorbalık eğilimleri yüksek olan öğrencileri sınıf rehber öğretmenleri ile işbirliği yaparak tespit edebilir ve onların problem çözme, çatışma çözme, öfke ve davranış kontrolü, sosyal beceri eğitimi, empatik düşünme becerileri kazanmaları için özellikle grup rehberliği süreçlerinden yararlanabilirler.

Araştırmada elde edilen 6. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflardaki öğrencilerden daha zorba olmaları bulgusundan hareketle zorba davranışları engellemeye yönelik yapılacak çalışmaların 6. sınıf düzeyinden başlaması ve daha sonraki sınıflarda ise pekiştirmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek içinde her okulun zorbalık olaylarına yönelik hazırlayacağı bir programının olması da süreci kolaylaştıracaktır.

Araştırma sonucu okul ve çevresinde yaşanan şiddet olaylarının öğrencilerin hem zorba olmalarını hem de kurban olmalarını etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle zorbalığın yaşandığı okullarda zorbalığı önleme, müdahale etme ve iyileştirmeye yönelik çalışmaların yapılması gereklidir. Dolayısıyla her okulun zorbalığı önlemeye yönelik bir programının olması ve programın ana amacının okulun içinde ve dışındaki zorba- kurban problemlerini mümkün olduğunca azaltmaya çalışmak ve yeni problemlerin oluşmasını önlenmek olmalıdır. Uygulanan programın etkililiği için öğrenci, veli, öğretmen ve okuldaki tüm personelin bu program hakkında bilgi sahibi olmaları ve işbirliği halinde birlikte çalışmalarında oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Ahmed, E., & Braithwaite, V. (2004). Bullying and victimization: cause for concern for both families and schools. *Social Psychology of Education*, 7, 35-54.
- Alikaşifoğlu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., Kaymak, D. A ve İlter, O. (2004). Violent behavior among Turkish school students and correlates of physical fighting. *European Journal of Public Health*, 14- (2), 173-177.
- Alper, İ. S. (2008). *İlköğretimde zorbalık*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Anderman, E. M., & Kimweli, D. M. (1997). School violence during early adolescence. *Educational Research Association*, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED410486.pdf>
- Antalyalı, Ö. L. (2008). Varyans analizi (Anova-Manova). In Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS*

- Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (3. baskı) (131-67). Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Banks, R. (1997). *Bullying in Schools*. ERIC Digest [Online]. Retrieved from <http://npin.org/library/pre1998/n00416/n00416.html>.
- Bastion, L. D., & Taylor, B. M. (1991). School crime: A national crime victimization survey report. *USA Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics*, (NCJ-131645). <http://www.hi-ho.ne.jp/taku77/refer/sc.txt>.
- Bektaş, M. (2007). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde okul zorbalığının yordanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Beane, A. L. (2008). *Protect your child from bullying. Expert advice to help you recognize, prevent and stop bullying before your child gets hurt*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Besag, V. (1995). *Bullies and victims in schools*. Philadelphia: Open University Press.
- Bilgiç, E. (2007). *İlköğretim I. kademe öğrencilerinde görülen zorba davranışların sınıf değişkenleri ve atmosferi algılamalarına göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Björkqvist K., Lagerspetz, K. M. J., & Kaukiainen A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- Bosworth, K., Espelage, D. L., & Simon, T. R. (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school students. *Journal of Early Adolescence*, 19- (3), 341-362.
- Boothe, J. E., Bradley, H. L., Flick, M. I., Keough, K. E., & Krik, S. P. (1994). American schools confront violence. *USA Today*, 122(2584), 33-35.
- Boulton, M. J., & Underwood, K. (1992). Bully/ victim problems among middle school children. *British Journal Education psychology*, 62(1), 73-87.
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Carney, A. G., & Merrell, K. W. (2001). Bullying in schools. *School Psychology International*, 22(3), 364-382.
- Carr, A. (2006). *Prevention: What works with children and adolescents*. New York: Brunner-Routledge.
- Cheminais, R. (2008). *Every child matters a practical guide for teaching assistants*. New York: Routledge.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: Spss ve lisrel uygulamaları*. Ankara: PegemA Akademi.
- Coşkun, G. (2008). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile problemli internet kullanımı arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Person Individual Differences*, 24(1), 123-130.
- Craig, W., Harel- Fisch, Y. H., Grinyald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Morton, B., Pickett, W. (2009). A cross-national profile of bullying and victimization among adolescent in 40 countries. *International Journal Public Health*, 54- (2), 216-224.
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender and social psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.
- Çayırdağ, N. (2006). *İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin okul kültürünü algılayışları ile zorbalık eğilimleri ve zorbalıkla baş etme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çınkır, Ş., ve Karaman-Kepenekçi, M. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.

- Dake, J. A., Price, J. H., & Telljohann, J. K. (2003) The nature and extend of bullying at school. *Journal of School Health*, 73- (5), 173-181.
- Devoe, J. F., & Chandler, K. (2005). Student report bullying: Results from the 2001 school crime supplement to the national crime victimization survey. *National Center for Education Statistics*. 2005-310. Retrieved from <http://www.nces.ed.gov/pubs2005/2005310.pdf>
- Dölek, N. (2002). *İlk ve ortaöğretim okullarındaki öğrenciler arasında zorbacı davranışların incelenmesi ve "zorbalığı önleme tutumu" programının etkisinin araştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Eisenberg, E., & Aalsma, C. M. (2005). Bullying and peer victimization: Position paper of the society for adolescent Medicine. *Journal of Adolescent Health*, 36- (1), 88-91.
- Elsa, M., & Rees, J. (2001). At what age are children likely to be bullied at school? *Aggressive Behavior*, 27, 419-429.
- Englander, E., & Muldowney, A. M. (2007). *Just turn the darn thing off: Understanding cyberbullying*. Bridgewater State University: MARC Publications.
- Espelage, D. L., & Swearer, S. M. (2003). Research on School bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here? *School Psychology Review*, 32(3), 365-383.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using spss*. (3th ed.). London: SAGE Publications Inc.
- Fosse, G. K. (2006). *Mental health of psychiatric outpatients bullied in childhood*. Unpublished doctoral dissertation, University of Norwegian: Trondheim. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:123668/FULLTEXT01.pdf>
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th edition). New York: McGraw Hill.
- Frisen, A., Jonsson, A. K., & Persson, C. (2007). Adolescents' perception of bullying: who is the victim? who is the bully? what can be done to stop bullying? *Adolescence*, 42(168), 750- 761.
- Glew, G., Rivara, F., & Feudtner, C. (2000). Bullying: Children hurting children. *Pediatrics in Review*, 21, 183-190.
- Harris, M. J. (2009). *Bullying, rejection and peer victimization*. New York: Springer Publishing Company.
- Haynie, D. L., Nansel, T. R., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., Yu, K., & Simons-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence*, 21, 29-49.
- Hoover, J. H., Oliver, R., & Hazler, R. J. (1992). Bullying: Perceptions of adolescent victims in the midwestern USA. *School Psychology International*. 13, 15-16.
- Kartal, H., ve Bilgin, A. (2007) İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: Okulu zorbalıktan arındırma programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3, 207-227.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2008). Öğrenci, veli ve öğretmen gözüyle ilköğretim okullarında yaşanan zorbalık. *İlköğretim Online*, 7 (2), 485-495.
- Kaltiala-Heino R., Rimpela, M., Rantanen, P., & Rimpela, A. (2000). A Bullying at school- an indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence*. 23(6), 661-674.
- Koç, Z. (2006). *Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Kumpulainen, K., Rasanen, E., & Puura, K. (2001). Psychiatric disorders and the use of mental health services among children involved in bullying. *Aggressive Behavior*, 27- (2), 102-110.
- Kumpulainen, K., Rasanen, E., Henttonen, I., Almqvist, F., Kresanov, K., Linna, S., Tamminen, T. (1998). Bullying and psychiatric symptoms among elementary school-age children. *Child Abuse & Neglect*, 22, 705-719.
- Mooji, T. (1998). Pupil-class determinants of aggressive and victim behaviour in pupils. *The British Journal of Educational Psychology*, 68(3), 373-385.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among us youth: prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 16, 2094-2100.
- Natvig, K. G., Albretsken, G., & Qvargnstorm, J. (2001). Psychosomatic symptoms among victims of school Bullying. *Journal of Health Psychology*, 4, 365 -377.
- O'Connell, P., Pepler, D., & Craig, W. (1999). Peer involvement in bullying: insights and challenges for intervention. *Journal of Adolescence*, 22,437-452.
- Olweus, D. (1991). Bully/victim Problems Among School Children: Basic facts and effects of a school based intervention program. In R. D. Pepler & K. Rubin (Ed.), *The Development and Treatment of Childhood Aggression* (pp. 411-448). Hillsdale, N.J: Erlbaum.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school-what we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Olweus, D. (1995). *Bullying at school*. Oxford: Blackwell.
- O'Shea, H. K. (2004). *Assesment of aggression in children: an exploration of self and peer report methods*. Unpublished doctoral dissertation, Alliant Inetrenational Universty, San Diego. Ebsco.
- Özkan, Y., ve Çiftci, E. G. (2010). Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okullarında akran zorbalığı. *Elementary Education Online*, 9(2), 576-586.
- Pellegrini, A. D., & Bartini, M. (2000). A longitudinal study of bullying, victimization, and peer affiliation during the transition from primary school to middle school. *American Educational Research Journal* 37 (3),699-725.
- Pişkin, M. (2003). *Okullarımızda yaygın bir sorun: Akran zorbalığı*. VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bildiri Özetleri, 9-11 Temmuz, Malatya.
- Rigby, K. (2003). *Stop the bullying: A handbook for schools*. Australia: Australian Council for Educational Reserach Ltd.
- Rigby, K. (2007). *Bullying in schools and what to do about it*. Australia: Austrailan Council for Educational Reserach.
- Rigby, K., & Slee, P. T. (1993). Dimensions of interpersonal relating among Australian school children and their implications for psychological well-being. *Journal of Social Psychology*, 133(1), 33-42.
- Richter, L., Palmary, I., & Wet, D. (2000). The transmission of violence in schools: Birth to Ten children's experiences of bullying. *Urban Health and Development Bulletin*, 3-(3), 19-22.
- Sansone, R. A., & Sansone, L. A. (2008). Bully victims: Psychological and somatic aftermaths. *Psychiatry*. 5(6), 62-64.
- Satan, A. (2006). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorba davranış eğilimlerinin okul türü ve bazı sosyo-demografik değişkenler ile ilişkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Schafer, M., Korn, S., Smith, P. K., Hunter, S. C., Mora-Merchan, J., Singer, M. M., & Van Der Meulen, K. (2004). Lonely in the crowd: recollections of bullying. *British Journal of Developmental Psychology*, 22, 379-394.

- Smokowski, P. R., & Kopasz, K. H. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children and Schools*, 27 (2), 101-110.
- Sweeting, H., & West, P. (2001) Being different: Correlates of the experience of teasing and bullying at age 11, *Research Papers in Education*, 16 (3), 225-46.
- Totan, T. (2008). *Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Twemlow, S. W., & Sacco, F. C. (2008). *Why school antibullying programs don't work*. ABD: The Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Whitted, K. S., & Dupper, D. R. (2005). Best practices for preventing or reducing bullying in schools. *Children and Schools*, 27(3), 167-175.
- Whitney, I., & Smith, P. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational Research*, 35(1), 3-25.
- Wolke, D., Woods, S., Stanford, K., & Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92, 673-696.
- Veenstra, R., Linderberg, S., Oldehinkel, A. J., Winter, A. F., Verhulst, F., & Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: a comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology*, 41(4), 672-682.
- Yıldırım, S. (2001). *The relationships of bullying, family environment and popularity*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2007). İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve doğası. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 28- (3), 1-13.

İletişim/Correspondence

Nilgün ÖZTÜRK
Milli Eğitim Bakanlığı,
nozturnk78@myinet.com

Abdullah ATLI
İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Malatya –TÜRKİYE
abdullah.atli@inonu.edu.tr

